

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: PRO I CONTRA

У зв'язку з переходом до ринкової економіки та зумовленою цим потребою зміни кримінального законодавства і пристосування його до нових соціально-політичних і економічних умов, у науці відродився давній спір про встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Останнім часом можна спостерігати помітні загальносвітові тенденції активізації діяльності держав у даній сфері. Ще 1978 році Європейський комітет з питань злочинності Ради Європи рекомендував парламентам країн-членів визнати юридичних осіб суб'єктами кримінальної відповідальності. Така відповідальність передбачена в країнах скандинавської (Данія, Норвегія, Фінляндія), мусульманської (Йорданія, Ліван, Сирія), англосаксонської (США, Великобританія) та романо-германської правових систем. Так, відповідно до Кримінального Кодексу Франції 1992 р. юридичні особи можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності як поряд з фізичними особами, так і самостійно [1, с.67-68].

Натомість питання щодо визнання в якості суб'єкта злочину юридичну особу є неоднозначним. Вчені, які виступають за введення інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб (С.Г.Келіна, А.В. Наумов, А.С. Нікіфоров, С.І. Нікулін та ін) підкреслюють неадекватність штрафних санкцій, в рамках цивільної чи адміністративної відповідальності тій величезній шкоді, що завдається охоронюваним законом правам і свободам людини і громадянина, інтересам держави, навколишньому природному середовищу. Так, А. С. Нікіфоров підкреслює, що основою визнання за організацією статусу суб'єкта злочину є специфічний в такому випадку причинний зв'язок і вина. Адже, керівний орган, якому організація делегує прийняття і виконання стратегічних і оперативних рішень, є, по суті, її alter ego ("другим я") і тому вона повинна нести безпосередню відповідальність [2, с.65].

Противники кримінальної відповідальності юридичних осіб підкреслюють невідповідність її основоположним цілями і принципам кримінального права. (Н.Ф. Кузнецова, М.І.Бажанов, Л.Д. Єрмаков, Л.К. Савюк та ін.). Зокрема, професор Н. Ф. Кузнецова зазначає, що вина - це завжди психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння. І такої вини у юридичної особи бути не може [3, с.20].

Справді, чи можуть юридичні особи самі вчиняти юридично значимі дії? Видається, що ні, адже у всіх правовідносинах від її імені виступають уповноважені представники, які і вчиняють дії, що можуть бути визнані злочинними.

Як цілком слушно зазначає О.О.Дудоров, «принцип особистої, персональної відповідальності за злочин, вчинений винувато, є важливим досягненням людської цивілізації, від якого не варто відмовлятися навіть з огляду на деякі міжнародно-правові рекомендації та багатий, але досить неоднозначний зарубіжний досвід» [4, с.133-141]. За злочини кримінальну відповідальність повинні нести конкретні фізичні особи – службові, матеріально відповідальні і т.п., винні у прийнятті злочинного рішення. Саме їх злочинна поведінка, а не поведінка юридичної особи у цілому, є свідомою, що за наявності певної свободи волі і дає підстави для застосування до них засобів кримінальної відповідальності. Щодо застосування до юридичної особи такого специфічного виду покарання, як оголошення її злочинною, то, на нашу думку це рішення не може бути справедливим стосовно рядових працівників підприємства чи організації, які, у багатьох випадках, не мають жодного відношення до прийняття злочинного рішення.

Волженкін Б. В. розрізне поняття “суб’єкт злочину” і “суб’єкт кримінальної відповідальності”. Він наголошує на тому, що злочин як суспільно небезпечне винне діяння може вчинити тільки фізична особа. А от нести кримінальну відповідальність за таке діяння можуть, за певних умов, і юридичні особи [5, с.21].

На сьогоднішній день Верховна Рада України прийняла Закон України “Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних діянь” [6], дотримуючись зобов’язань, взятих на себе за Конвенцією ООН про боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю [7] та Конвенцією ООН про боротьбу з корупцією [8].

Але новий закон, що набрав чинності тільки з 1 квітня 2010 року уже містить ряд суперечностей і неточностей, зокрема:

1. Закон передбачає відповідальність юридичної особи, яка згідно із чинним Кримінальним кодексом України не може виступати суб’єктом злочину.

2. Встановлена відповідальність є похідною від настання такого юридичного факту, як набрання вироком суду законної сили стосовно фізичної особи (керівного чи іншого працівника, засновника чи учасника юридичної особи), яку засуджено за статтями Кримінального кодексу, переліченими у статті 2 Закону. Тобто виключається самостійність її застосування, незалежно від результатів кримінального переслідування відповідної фізичної особи.

3. Закон не поширюється на юридичних осіб публічного права, які утримуються за рахунок державних чи місцевих бюджетів. Але статистика свідчить про поширеність

корупційних злочинів в органах державної влади та місцевого самоврядування, а також серед юридичних осіб публічного права. Адже вони створюються в галузях господарства загальнодержавного чи місцевого значення та зазвичай мають монопольне становище на ринку.

4. Суб'єктом злочинів, за які встановлюється відповідальність даним законом, може виступати тільки фізична особа, оскільки при їх вчиненні реалізується особистий інтерес конкретної людини. Таким чином, інші учасники в разі притягнення юридичної особи до відповідальності фактично будуть покарані без вини, що неприпустимо.

5. Незрозуміло, чому законодавець вживає термін «корупційні правопорушення», якщо передбачається кримінальна відповідальність. Доцільніше говорити про корупційні злочини, адже Кримінальний кодекс України дає визначення поняття «злочин» і не містить жодної згадки про правопорушення.

6. Закон суперечить Цивільному кодексу України, оскільки останній закріплює принцип індивідуальності юридичної відповідальності фізичних осіб – засновників (учасників) та юридичної особи як окремого суб'єкта суспільних відносин. Товариство не відповідає за зобов'язаннями своїх учасників.

Враховуючи все сказане, слід зазначити, що застосування фінансово-штрафних санкцій до юридичних осіб за шкоду, заподіяну їх протиправною діяльністю, а в деяких випадках заходів заохочувального характеру (наприклад, надання пільг добросовісним платникам податків), було б більш доречним і ефективним впливом на юридичних осіб у напрямку боротьби із вчиненням ними окремих злочинів. Не варто зупинятися на пенітенціарній стороні вирішення проблеми відповідальності юридичних осіб, потрібно звернути увагу на матеріальний аспект, адже саме він є превалюючим в 21 сторіччі [9, с.50].

Нині діюче в Україні законодавство передбачає можливість притягнення юридичних осіб до цивільної, адміністративної та фінансової відповідальності (наприклад, відповідно до Цивільного кодексу України, Законів «Про господарські товариства», «Про об'єднання громадян», «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» та ін.).

Викладене дає змогу стверджувати, що запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб є передчасним і недоцільним, оскільки не узгоджується з чинним законодавством України. І хоча наша держава прагне до світового співтовариства, де даний інститут вже давно існує, але не все те, що ефективно функціонує в інших правових системах може принести користь Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грищук В.К., Красницький І.В. Загальні засади відповідальності юридичних осіб за кримінальним законодавством Франції / В.К. Грищук, І.В. Красницький // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при НАВС України. – 2003. – Вип. 3. – С. 66-75.
2. Никифоров А.С. Современные тенденции развития уголовного законодательства и уголовно-правовой теории / А.С. Никифоров // Государство и право. — 1994. — № 6. — С. 44—77.
3. Кузнецова Н. Ф. Кодификация норм о хозяйственных преступлениях / Н. Ф. Кузнецова // Вестник Московского университета. Серия 11: Право. — 1993. — № 4. — С. 12—21.
4. Дудоров О. Проблема юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах КК України / О. Дудоров // Вісник Академії правових наук України. — 1999. — № 2. — С. 133—141.
5. Волженкин Б. В. Уголовная ответственность юридических лиц / Б. В. Волженкин: Серия “Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе”. СПб., 1998. — 40 с.
6. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень : Закон України від 11 червня 2009 р. № 1507 – VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 45. – Ст. 692.
7. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р. //Офіційний вісник України. – 2006. – № 14. – Ст. 340.
8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003р.// Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 49.
9. Михеев Р.И., Корчагин А.Г., Шевченко А.С. Уголовная ответственность юридических лиц за и против. / Р.И. Михеев, А.Г. Корчагин, А.С. Шевченко. Монография. — Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1999. — 76с.